

VÖRÖS LÁSZLÓ

A BABITS-LÍRA EGYIK KULCSMOTÍVUMÁRÓL
1978.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Якоб: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В.

Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

A BABITS-LÍRA EGYIK KULCSMOTÍVUMÁRÓL

Babits Mihály költészetének egyik központi (ha nem éppen a legcentrálisabb) tárgyköre a lírikus és a tömeg, az egyén és a közösség viszonyának, s ezzel szoros összefüggésben a költői feladatvállalás értelmezésének a kérdése. „Magányos és tartózkodó, újra meg újra menekül vagy menekülni vágyik a világ elől, de átérzi az emberiség minden fájdalját és lelkének fátylait egyenként veti le, hogy pórén álljon szemben a mindenséggel” — írja róla Benedek Marcell.¹ Babits magaemésztő magatartásának legmélyén éppen azok a dilemmák rejlenek, melyek a magány vállalása vagy értelmes föloldása, a bezárkózás vagy a közügy szolgálata közti választásra készítetik meg-megújulón, örökös, csillapíthatatlan nyugtalansággal s vívódással.

Mindez természetesen egyáltalán nem csak Babitsra jellemző gond: korproblémáról van szó. A kapitalista társadalom elidegenedéssel együtt járó s atomizáló tendenciájának talaján kialakult korérzés ez, hiszen „hideg, dologi vonatkozásokká, áru és pénz kapcsolatává alakított át minden személyes emberi viszonyt a tőkés társadalom, s a piac által szabályozott, eldologiasított lét nemcsak árfolyamokat és válságokat termelt: kitermelte az emberi magárahagyottság kínzó érzetét is. Külön szigetnek tűnt minden egyes ember, ahol hiába vágytak egymás felé a szétszórta életek, köztük húzódott a nagy idegenség, a végtelen tenger”.² Az ún. izolált én nyomasztó, de ugyanakkor megnyugtató megoldást nem egykönnyen kínáló helyzete ez, az „Ó, jaj, az út lélektől lélekig!” érzése, melyet a kor minden valamire való költője átélt a maga módján, s így vagy úgy feloldani is megpróbált.

A legmélyebben és a legmesszebbre jutón Ady Endre. Király István részletesen feltárja monográfiájában Ady magányérzetének komplexitását — a citoyen-magány, a művész-magány, az atomsors-magány s az egzisztenciális magányosság változatait és összefonódását —, nyomon követi a vele való küzdelem ellentmondásos menetét, az eltévedtség-érzés és a küldetésit különböző módzatait. Az árnyalt vizsgálódás eredményeként olyan összkép rajzolódik ki, hogy Adynál egyrésztől mindvégig megmaradt az ambivalencia, másfelől azonban jól kivehető az a tendencia is, hogy az érzelmi forradalmiság időszakában még inkább az individuumon levő hangsúly később egyre jobban áttevődött a népszolgálat, a népiség-élmény oldalára.

A kettősség, de egyúttal mindjárt a benne megmutatkozó mozgalmasság, az éntől a mihez irányuló út jól tetten érhető a Király István által elemzett kulcsversekben is. A teljesség szándéka nélkül, pusztán illusztratív célzattal említve néhányat: jelen van *Az Illés szekerén* c. költeményben a magányos szárnyalás szívszorító nagy-szerűségének és vacogtató hidegségének, „jég-útjának” képében; másutt a „fenség, Észak-fok, titok, idegenség” büszke elkülönülését követő „De, jaj, nem tudok így

¹ BENEDEK Marcell: Babits Mihály. Bp. 1969. 28.

² KIRÁLY István: Ady Endre. II. kötet. Bp. 1970. 139.

maradni” fájdalmas panaszában s a „Szeretném, hogyha szeretnének” mélyről fakadó vágyában. A *téli Magyarországnak* a verset előtű „meghasonlott, fáradt szomorúság”³ és az „Én s a magyar tanyák” azonosulást tartalmazó mozzanata testesíti meg az ambivalenciát; a „Helóta nép, helóta költő” találkozásának tiszta örömét a „leskődő véredek” frigyét, kötést hátráltató erői zavarják meg, „a »Napot«, a »gyönyörű eget« a gonoszság fedte el”⁴; a *Bujdosó kuruc rigmusában* pedig a „Se barátom, se testvérem / Se bánatom, se reményem” testi-lelki egyedültségére a mégis-morál helytállása, a „De így éltünk vitézmódra” harcvállalása, mint az egyedüli emberhez méltó életvitel felelt.

Adyról szólva elmulaszthatatlanul fontos kiemelni, hogy az az alapmező, amelyben ez a bonyolult gondolati-érzelmi mozgás végbement, az *Új versektől* kezdve mindvégig a *forradalmiság* övezete volt. Ady lírájának éppen ez a fő megkülönböztető jegye ezen a téren is, mert ha pusztán az egyén-közösség viszony alakulásának absztrakt menetét vesszük, akkor több más költőnkénél is hasonló folyamatot találunk. A nagyon fontos összefűző mozzanatok így megmutathatók — de csakis azok —, a szintén lényeges eltérő sajátosságok viszont csak a tartalmi ismérvek szemmel tartásával lesznek láthatók.

Az elvont sémát tekintve Juhász Gyula útja is Adyéhoz hasonló. Az egyéniség-kultusz és kollektivitás dilemmáját pályakezdő éveiben éli át leghevesebben, döntően etikai problémaként, a nietzschei és a tolsztoji elvek konfliktusán keresztül. Az *élet hegyén* c. versében a harc még eldöntetlen, Jézus és Zaratusztra egyformán győztes is még vesztes is kettejük párbeszédében. A megoldást a két elv egyesítésében véli föllelni, de már a közösség-eszme talaján: „Egyén és társadalom ... csupán egy szilárd, egyetemes elv alapján élhet és fejlődhetik: az emberi szolidaritás alapján... A jövő fejlődés bizonyára elősegíti az emberideál lehető kialakulását, azét az ideálét, aki tolsztoji szeretettel öleli magához az embert és nietzschei öntudattal akarja az életet.”⁵ Juhász ezt az emberideált látta megvalósulni Ibsen hőseiben: „Jézus és Zaratusztra, a szeretet és erő ideáljai integettek eddig az öntudat Odyszeiáját bolyongó emberiség felé. Ibsennél e két elem egyesül, mint a levegő két eleme.”⁶ S bár Nietzsche iránti csodálata élete végéig megmarad, a küzdelem rövidesen végérvényesen eldőlt: „Az intelligencia fagyos orma nagyon szomorú, nagyon keserves menedék az emberiség legnagyobbjainak is. ... A nagy magányok és mély elcsüggedések óráiban kell éreznie a legnagyobbaknak is, hogy mennyire egyedül van a társai, a testvérei, a többi emberek nélkül. És kell éreznie az igazságát annak, hogy szeressük egymást, hogy jobbak legyünk, hogy szebbek legyünk, hogy igazabbak legyünk, hogy boldogabbak legyünk. Az emberi szolidaritás ez egyedül üdvözítő ígét Tolsztoj Leó hirdeti a legszentebb hévvel Krisztus után a küzdő, vergődő emberiségnek.”⁷ Lírája ettől kezdve alapvetően közösségi szellemű, a „Minden-szerelmet most rád pazarolva / Szeretlek nép, munkás és szenvedő” hangján szól,⁸ eljutva a forradalom akarásáig és cselekvő támogatásáig, szolidaritás-eszméjében azonban az evilági-társadalmi indítékok mellett mindvégig meghúzódik a tolsztoji és evangéliumi szeretet-tan ösztönzése is.

³ Uo. 447.

⁴ Uo. 54. (Király István kiemelése).

⁵ JUHÁSZ Gyula: Nietzsche és a társadalom. Az Új Század, 1905. november. = Örökség. Válogatta Péter László. I. köt. Bp. 1958. 34.

⁶ JUHÁSZ Gyula: Ibsen. Szeged és Vidéke, 1905. dec. 24. = Örökség I. kötet. 38.

⁷ JUHÁSZ Gyula: Tolsztoj. Szeged és Vidéke, 1907. júl. 17. = Örökség I. kötet. 46.

⁸ Az idézett *Új vallomás* mellett a sok lehetséges példa közül lásd még *Az én magányom*, *Prologus a Munkás Esperanto estélyére*, *Gazdag szegénység*, *A „győzteseknek”*, *A dolgozókhoz* c. verseket.

Kosztolányi Dezső útja másféle állomásokon vezet keresztül. „Sok a kettő, de több az egy” — hirdeti „az önimádat büszke heverőjén” fekvő *Költő a huszadik században* c. versében, a „bamba tömegből visszahúzódó, / trón magasában egyedül élő, / koldus imperátor”-t dicsőíti a *Marcus Aurelius*-ban. A tömeg számára kényszerű és riasztó közeg, mely eltávolíthatatlanul körülveszi:

Tömeg, egyforma mindig, bárhogy nevezzenek,

Álmomban is hallom a hangod az éjféli süket partján,
s látom
hatalmas bálvány-arcodat, tétova-gyors mozdulataid,
rémítve magányom, melybe csupán az én szívem
templomi csengője csenget,
és megtelek keserű, kiabáló kétségbeeséssel,
mert teveled múlik el s teveled dübörög tova
a céltalan élet.

(Tömeg)

Nyers és erőszakos, vad ösztönöktől vezérelt massa a tömeg a *Politika* c. versben is, de a vele közösséget vállalni nem tudás s az ebből adódó magára maradottság itt nem gőgös tiltakozás és fölényes elzárkózás formájában kap hangot, hanem panaszos fájdalomként:

Most már nem tudok elaludni, de ébren lenni sem,
félek az éjben és félek a fényben,
jajgatva tusakszom, gyűlöljek, szeressek?
Ha pedig valaki kérdi, hogy mily párthoz tartozom,
úgy nézek rá, mint ki idegen csillagról való.

Egyedül megyek az utcán.
Lehajtom a fejem és sírok.

Ez a magatartás érteti meg, hogy a „négy fal között” attitűdje a kínzó magányérzet elemeit is tartalmazta s ebből eredően egy olyan nyitottságot, amely részvéttel és megértéssel fordult az egyszerű kisemberek élete és sorsa felé, mint pl. *A kalauz*, a *Szegények*, a *Szeretet*, az *Özvegy a villamosban*, a *Gépirókisasszony* c. versekben és prózái művei legjavában, vagy az *Ó én szeretem a bús pesti népet* soraiban: „Bármerre mennék, ide visszatérnék, / bármerre szállnék, átkozott, szegény nép, / a gondodat kiáltaná a szám.”⁹

⁹ A kívülálló pozíciójából megnyilatkozó részvét, együttérzés, de nem belső azonosulás magatartásának nagyon jó önstilizációja A szegény kisgyermek panaszai néhány verse, mindenekelőtt a *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtok* kezdetű, valamint az őt követő s néhány részletében itt idézendő költemény:

Ó, hányszor látlak mégis bennetek,
kis testvérekim, rongyos gyermekek.
Deres kertekben, ablakom alatt,
ott lázadoztok ti ijesztve, némán,

Harcolva árnnyal és meleg szobával,
nyitott szemmel velük szövetkezem,
és ablakon és véren-sorson által
őnékik nyújtom úri, kis kezem.

Tóth Árpádnak csaknem egész költészete a kínzó magány halkká tompított kidalolása, a „Küldözzük a szem csüggedt sugarát, / S köztünk a roppant, jeges úr lakik!” bánata. Első költői időszakának még a legtipikusabb vershelyzete is ebből a tárgykörből való: a magányosan kószáló vagy üldögélő költő alakja van jelen benne, aki lelki árvaságát fájlalja (pl. *Tavaszi elégia*, *Séta az alkonyatban*, *Őszi alkonyat*, *Orfeumi elégia*). Ő az egyén-tömeg dilemmát ritkán ütközteti össze közvetlenül, de lírájának nagy része a probléma megoldatlansága miatti bánata, a társakra találás nehézsége:

Mért élek én — s boldog mért nem vagyok?
Mért fáj ez örök, tűnődve kuporgó
Magány? — és máskor mégis mért sajog
Magányért lelkem?

(Október)

A rá jellemző finom visszafogottsággal, csöndes érzékenységgel, erősebb hang-
ütések és hevesebb érzelmi tusák nélkül is szépen kirajzolódik azonban végül az a
folyamat, hogy „egyéni bújától a »szent haza« gondjai felé fordult”¹⁰, a közösségi
érdek felismerése és megszólaltatása egyre jobban átszővi költészetét, kezdve már
az olyan viszonylag korai nagy versétől, mint az *Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz*:

Túl csókon, könnyön, lázon és önzésen,
Túl önmagunkon, tisztult órák hozzák
Képét, magány s csönd, — s megindultan, szépen
Utolsó álmunk: boldog Magyarország!

Egyik legszebb versében — *Egy régi ház előtt* — már szinte babitsi zaklatott-
sággal vívódja végig a régi ház láttán az „Itt volna élni jó ... nyomom ne is keressék”
exodusának, a költői álmokba menekülésnek és a szomorú valóság nyílt színvallásra
késztető felelős állásfoglalásának alternatíváját, amelyben számára (1917-ben va-
gyunk!) a költői látomás sem lehet más, mint a „lihegő és korcs Ma” ellenében a
„vár miránk egy szebb lét tiszta orma” hite, az egyetemes emberi felemelkedés távlatá-
melletti vallomás.

*

Erre a futólagos áttekintésre nemcsak azért volt szükségünk, hogy tárgyunk
korérvés voltát igazoljuk s a Nyugat első nemzedéke legjelentősebb költőinek jelleg-
zetességeit tömören felvázoljuk, hanem azért is, hogy majd érzékelhető legyen: a
problémát mind mennyiségi értelemben, mind intenzitásban Ady után a legmélyeb-
ben s a legtöbb művészi eredménnyel Babits Mihály küszködte végig. Babits a
lírikus és a tömeg, az egyén és a közösség viszonyának kérdését mély felelősségérzet-
tel, mindig eleven és roppant érzékeny lelkiismerettel élte át. Lírájának egyik nagy
értékét éppen az adja, hogy ebben sem tudott megelégedni olcsó és felszínes megol-
dással. Vívódását, gondolati és érzelmi hullámozását jól lehet érzékelni, ha néhány
olyan verset szembesítünk, amelyek szélsőségesen felelnek egymással.

„Az álmok sikos gyöngyeit / szorítsd, ki únod a valót: / hímezz belőlük / fázó
lelkedre gyöngyös takarót” — írja akkori költészetére nagyon jellemző — *Húnyt
szemmel...* — című versében Babits (1906-ban), a valóság előtti szemet hűnyás, a
melengető álmokba takarózás, a költői illúziók birodalmába való menekülés és bezár-

¹⁰ KARDOS László: Tóth Árpád. Második kiadás. Bp. 1965. 211.

kózas programjaként. Ezzel a régebbi önmagával perlekedik *Az óriások költögetése* 1920-ban, amikor a húnyt szemmel élést vakságnak és önzésnek mondja, s velük szemben a valóság „eleven nyüzsgését” és az „isteni Látást” kívánja:

...Lelkemben lassankint elfoglalt az önzés minden erődöt
s legbensőbb szentélyére kitűzte sötét lobogóját.
Ő forgatta a Mindegy-buzogányt és gyönyörű derűk
közt keserűen tudott járni és keseríteni másokat;

—————

lombok sugarak görög romok, mit segít rajtam az idegen szépség?
Danaida-lányok — mit érdekel engemet ez már?

„Hangos szeme” megnémulása és a „csúf hályog” után — a legutóbb idézett két verssor már bizonyítja — a kiábrándulás jött, s most lelkének óriásait élesztgeti a hozzá méltóbb és nagyobb feladatokra:

...Meddig fogtok heverni még? Mikor
kel ki vak szemhéjaitok nehéz gubójából az isteni Látás
fájdalmasan? Mikor veritek szét a Lomhaság szörnyeit
melyek elfekszik minden kapuimat
élettelen homokzsákok gyanánt? Ó keljetek, mert bénább vagyok én
a bénánál, s vakabb a vaknál, ki legalább
illatáról érzi a rózsát, hűséről a lombot,
s az egész világot a láthatatlan szeretetről.

A vers zaklatott és önmagát biztató hangneme is jelzi, hogy a változás nem volt könnyű. Más, költemények összehasonlító vizsgálata szintén erről tanúskodik. „Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!” — írja első kötete első versének legelső sorában (1904); 1917-ben viszont az önérdeket s az életnek csak külső javait és pompáját hajhászókról ezt mondja:

Barátaim, mi mások vagyunk, halljatok:
mert velük élni nem tudunk, se pedig egymagunk,
csak a szenvedőkkel élhetünk, azokkal halhatunk.

(*A jószág dala*)

1922-ben a *Régen elzengtek Sappho napjai* újabb fordulatról ad hírt. A mindenkori ars poeticák egyik alapkérdésére, a „kinek szólsz, lélek?” mardosó és fölrázó kihívására nyugtalanul ugyan és az önvád remegésével a hangjában ekkor a kivonulás, a „légy sziget!” felszólításával válaszolt:

Kinek szólsz, lélek? Mondják, milliók
nyögését nyögd ma, testvérek vagyunk
s mit ér a szó, amely csupán *tiéd*?
De istenem, hát testvér az, aki
nem hallja meg testvére panaszát,
ha nem *ővé* is? Önző a világ:
csak közös ínség, közös láz, közös
zavar dadog — a többi csend s magány.

—————

Óh kedvesem! magunknak szól a dal.
Régen elzengtek Sappho napjai.
Csókolj! A líra meghal, és a bús
élet a kettes csöndbe menekül.

Minderről azonban van még más szava is. Négy évvel később¹¹ az alacsony tömeget megvető fensőbbiségérzet s a millió testvér jajszavának megszólaltatásáról, mint költői programról vallott elutasítás helyett már éppen értük szól *Cigány a siralomházban* c. költeményében, a sokaságért, a szegényekért, szerencsétlen helyzetüket és sorsukat annyira átérezve, hogy mindez nem csupán a költő személyes vallomásának hat, hanem távoli áthallásokkal egy új, modern Tiborc feljajdulását is tartalmazza:

Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb oly szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó.

Kalibát ácsolna magának az erdön: de tilos a fa
és örül ha egy nagy skatulyás házban
jut neki egy városi zord kis skatulya.

És örül hogy — ha nem bírja már s minden összetört —
átléphet az udvari erkély rácsán
s magához rántja jó anyja, a föld.

A szembeesítő verspárosítást sokáig lehetne még folytatni. Ezt a módszert azonban könnyen és joggal érheti az a vád, hogy szinte tetszés szerint sorakoztathatók fel így a költemények egymás mellé és egymás után, bármilyen szubjektív és önkényes prekoncepció látszólagos igazolásául. Ebben az esetben azonban mégsem kimódolt és mesterségesen megkonstruált eredményeket hozó eljárás ez, amit az is bizonyít, hogy nagyon sokszor *egyazon* költeményen belül is ugyanilyen végletekben való mozgás játszódik le, megegyező ellentétpárokkal és hasonló tendenciával, ami vitathatatlanul hitelesíti és igazsággá emeli az összevetések tanulságait.

Ennek az önkörén belül vívódó verstípusnak időrendben első és utolsó kiemelkedő műve közismert Babitsnál — *A lírikus epilógja* és a *Jónás könyve* —, ezért itt megelégszünk pusztán címük említésével s az arra történő utalással, hogy a már említett fokozatos, noha kitérőkkel tarkított hangsúlyáttevődést az *énről a mire* ez a verstípus is megtestesíti.¹² A két mű közt született olyan fontos versek is ezt támasztják alá, mint pl. *A vén kötél-táncos* (1924), a *Verssor az utcájában* (1925) és a *Vers a csirkeház mellől* (1931).

A vén kötél-táncos azoknak felel, akik a gondtalan és könnyű felemelkedés hívei, akik az élet bajaitól való elfordulást vallják, akik azt tekintik költői programnak; hogy „Felhők mezője lábunk alatt: / mit bánjuk, mi van a felhők alatt!” Erre előbb még csak a tárgyilagos felsorolás válaszol a kívülálló pozíciójából: „Jól tudom, mi van a felhők alatt: / szájas mélységek, szűrős falak. / Mint roncsolt arc a fátyol mögött, /

¹¹ A Babits-versekre vonatkozó évszámok mindig az első megjelenés évét jelentik a Babits Mihály: Összegyűjtött versek, Bp. 1977. (szerk. BELIA György) kiadás adatai alapján.

¹² Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget *A lírikus epilógja* és az Ady-vers, a *Szeretném ha szeretnének*. Babits az *énből* indul el és oda is tér vissza az utolsó sorban; Ady az elején szintén az *ént* hangsúlyozza, de a vers végén már a „lennék valakié” óhaja áll. Babitsnál ez a mozgás a pálya egész ívében érvényesül, s ebben az összefüggésben a *Jónás könyve* közösségi mondandójára elég csak utalni.

olyan a táj és rajta a köd." Ahogy szaporodnak a lenti világ képében a roncsoltság és sebzettség, a szenvedés részletei, úgy lesz egyre szenvedélyesebb a hang, hogy végül a mélység életével való azonosulás, sorsvállalás szóljon erőteljesen, felkiáltójelek sokaságával:

Bár volnék könnyű, hólyag gyanánt,
ne látnék semmit, jó vak gyanánt.
Szirt engem öklel, tűz nekem fáj
fojtó folyó és tályogos táj.

Óh folyó, ránts le iszapodba!
Vak tűz, égess el kicsapódva!
Temess el, erdő! taposs el, út!
Boldogtalan ki magasan fut.

Jól meg lehet figyelni, hogy bizonyos kettősség még ebben az átfűtött odaadásban is van. Az elvegyülés a félelem és a rosszullet („Szorul a szívem, ámolyodom”), sőt a megsemmisülés mozzanatait is tartalmazza. A kötődésnek és taszítódásnak ezt az ellentét-egységét a *Verssor az utcazajban* szintén kiválóan megtestesíti:

hiába én testvéreket
keresnék de minden találkozás
csak lökés és akadály
harc utca tolongás láрма
fény fény de rettenetes
lángoló betűk transzparenszek
meztelenségeimre
engem számon tartanak óh ha
azok közé veszhetnék akiket
csak az Isten tart számon
mint tenger csöppjét s part homokját
s ruhám lenne az egész Mindenség!

A vers a csirkeház mellől a kivonulás és a harcvállalás küzdelmének verse, amelyben előbb a passzivitás látszik diadalmaskodni, de aztán mégis felülkerekedik a tetterre való buzdítás és felhívás:

Mit ér a sok tett és törtetés?
Vér lesz abból, szenny és szenvedés...
Ég veled, cselekvés, munka, harc!
Engem többet eztán nem zavarsz.
Így vonul ma félre aki jó:
küzdeni a komisznak való,

Így tűnődöm s izgalom fog el;
nem, nem! menni s cselekedni kell!
Harcot a Harc ellen! és a Tett
gyilkos lelkét tettel ölni meg.

*

Ennek a versekkel érzékeltetett folyamatnak fő tartalmát és irányát az eddigi szakirodalomban többen is summázták már, lényegében egybehangzóan. Király

István 1912 utánra s főleg a háború éveire datálja a pályaváltozást: „Téptetten, keserűn, harmadik utat keresően bár — de felhangzott az elhatározó szó, a »véres csütörtök« vívódó igenje: az erkölcsi komolyság, a felelősség szava: »hányódjon föl a genny! jöjjön a forradalom« — írta. Az igazság lett fontos, s nem a védetségvágy. S innentől kezdve egyre inkább ez lett jellemző rá. A hatalom védte bensőség művésze helyett a vívódó költő lépett előtérbe.”¹³

Sipos Lajos szintén a háború szemet nyitó, közösséghez fordító jelentőségét emeli ki, mint az első döntő indítást: „A háború utolsó hónapjaiban ... a szenvedő közösség tagjaként átélt kínzó érzés ugyanis megszüntette az egyedi lét határait; nem létezett már többé olyan ember, aki kivonhatta volna magát a történesek, az események, a tragédiák alól. A költő is így érezte, és Leonhard Frank híressé vált mondata után (»Testvérek vagyunk«) ő is leírta:

...Én vagyok
te vagy, mi vagyunk, egy lett mindenki
e kínok apokalipszisában...

(*Új esztendő*)

Ez az »együtt érzés«, »együtt szenvedés« azonban már alapvetően más volt, mint minden korábbi alkotás azonosulni kész magatartása. Az első versekben jól érezhető volt, hogy Babitsot főként a részvét hajtotta az egyéni tragédiák felé, sajátjaként azonban azokat átélni nem tudta. Az önmagára tekintő szemlélet az *én* problémáit vetítette környezetébe, vagy rejtette el környezete elől; itt a folyamat a korábbinak éppen fordítottjává vált: a közösség sorsa (elsősorban a szenvedés szférájában) a költő személyes ügye is lett.”¹⁴

Keresztury Dezső azt hangsúlyozza esszéjében, hogy ez a folyamat csak kezdetét vette Babitsnál a háború idején, de változatlan intenzitással tovább tartott a húszas és a harmincas években is: „A műveltség, a világirodalom elvont, áttételes művészi élményeit felváltották a személyes élet és az emberközösség forró, aktuális élményei: kifejezésüket a szívből szívbe csapó fájdalom és öröm közvetlen őszintesége jellemezte — írja *Az istenek halnak, az ember él* c. kötetről. Patetikus líra volt ez is, de páatosát most már a nagyműveltségű literátor büszke szellemkultusza helyett egyre inkább a meztelen szív és a világszelek suhogásában vacogó idegek fájdalmas, nyílt embersége táplálta. A költészet annyiszor emlegetett egysége a személyes élettel itt vált valósággá: a vers líra lett a szó legtisztább értelmében: a felszökő érzés salaktalan kifejezése.

Ez persze a végeredmény; az út nemegyszer éles kanyarulatokkal vezet el az ormokhoz.”¹⁵

Ezekkel a megállapításokkal egyetértünk. A továbbiakban éppen azt próbáljuk bizonyítani a Babits-líra egyik kulcsmotívumának vizsgálatával, hogy a folyamat valóban ilyen *eredménnyel* járt és ilyen *kanyarulatokkal* ment végbe.

Az egyén és közösség, az elbűvés és kiállás bonyolult és mozgékonyan alakuló viszonyát a Babits-líra motívikus rétegében legadekvátábban az *ablak*-motívum testesíti meg. Mielőtt mibenlétét és konkrét megjelenését versekkel illusztrálnánk, érdemi tartalmát előzetesen így körvonalazhatjuk: az ablak a mindennapi tárgyi környezetnek az az eleme, amely a *bent* és a *künt* világának *összekapcsolására*, *de*

¹³ KIRÁLY István: Ady és Babits. Kortárs, 1971. 5. sz. 679—680.

¹⁴ SIPOS Lajos: Babits Mihály és a forradalmak kora. Bp. 1976. 130—131.

¹⁵ KERESZTURY Dezső: Babits Mihály. Előszó Babits Mihály Válogatott Művei I. kötetéhez. Magyar Klasszikusok sorozat. Bp. 1959. LXI.

egyben elkülönítésére is kiválóan alkalmas. Olyan empirikus dolog tehát, amely ennél a közbenső, közvetítő helyzeténél és rendeltetésénél fogva jól szolgálhatja egy mélyebb költői tartalom, egy vívódó lelkiállapot érzéshullámszámainak kifejezését. Az ablak ugyanis egyformán lehetőséget nyújt mindkét oldal, mind a két hangulati-érzelmi-gondolati véglet külön-külön történő, de együttes megszólaltatására is: a külvilágtól való óvás, védelem, a menekülés és individualizmus bezárkózó életvének kifejtésére éppúgy, mint annak tudatosulására, hogy az embertársak, a testvérelemek kínjának vállalása elől nincs menekvés — mert az ablakon át behallik panaszuk és látszik szomorú sorsuk —, de szintúgy a kettő szembesítésére, lelki összeütköztetésére. Amikor a továbbiakban az ablakról mint *motívumról* beszélünk, mindig ebben a magasabbrendű értelemben vesszük, ilyen tartalomhordozó funkciójával, s eltekin-tünk az „ablak” olyan előfordulásaitól, amikor az szimpla tárgyi kellék vagy egyszerű versszituáció csupán a költeményben eme gazdagabb mondandó nélkül.¹⁶

Babits kitűnő művészi érzékkel találta meg az ő kavargó bensőjének vissza-adására elsőrendűen megfelelő, komplex lehetőségeket kínáló motívumot. Első — magányos előrs szerepét játszó — feltűnése 1913-as vallomásában olvasható: „Saját csöpp sorsom veszni látszik a világ végtelenében, saját csöpp művem is tán csak magamnak fontos, s akkor minek leírni? Átélni nem elég? S a mások csöpp művei fontosak-e nékem? S a mások csöpp sorsa mit igénylődik belém, ki annyi nagy sorsokban részesedtem? Ó, könyvek, miket olvasnom, amikről írnóm, emberek, akikkel találkoznom, levelek, amikre felelnem kellene...

Levelek, levelek, asztalomon,
távoli hangok, sorsok, sorsok...
Engem a magam bánata nyom
önnön lelkem kéje nem enged.
Minden ablakot elcsuk a bánat
minden zsalut elcsuk a kéj.

De, bizony érzem, ez a magányos bánat és kéj is csúnya dolog, nekem is kelletek egyptáran, akiket szeressek, én is kell hogy kelljek valakinek, kell, hogy az ember mentül többeknek kelljen. De ez nem igazi kellés, játszótársnak, játékelenfélnek, vagy legjobb esetben, rívásra s ríkatásra. Valamit *tenni* kellene, valamit, ami igazán kell, az életre kell, nemcsak ríni, ríkatni. Valamit tudni kellene, tényeket tudni, belebirkózni a valóságba, a pozitívumba. Nincs, nincs elégsége az én lelkemnek...”¹⁷

Babits itt döntően még a steril irodalmi élmény síkján, mint olvasó és olvasott ember éli meg a magány és a kitárulkozás választási lehetőségeit, de úgy, hogy már benne van ebben az útkeresésben a való élet elevensége utáni vágy is. Ez az utóbbi lesz majd az igazi tápláló talaja a motívumnak, a könyvélmények csak szűkös keretet szabhatnak számára. Éveken keresztül nem is találni a versekben, 1917-ben villan fel újra, de szintén eléggé elvont módon és metaforikusan (a más összefüggésben

¹⁶ Ilyen „szimpla” megjelenésre néhány példa: *Sok súlyos álom* (1903), *Tavaszi harsona* (1905), *Márciusi reggelen* (1906), *Kék faluk* (1909), *Olyan az életünk* (1930), *A jó hír* (1931), *Dobszó* (1932), *Csillag után* (1934). Jellemző, hogy ezek a Babits-líra kezdeti és végső szakaszában fordulnak elő inkább, akkor, amikor viszont az ablak-motívum még és már hiányzik. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a motívum tartalma szempontjából közömbös, hogy a versben valóságos vagy metaforikus ablakról van-e szó; egyedül azt tekintjük mérvadónak, hogy az előbb vázolt tartalmat közvetíti-e.

Az ablak-motívum képzőművészeti funkciójának összefoglalását lásd ARADI Nóra: A szoci-alista képzőművészet jelképei c. könyvében. Bp. 1974. 35—38.

¹⁷ BABITS Mihály: *Homme de lettres* vallomása. = Babits Mihály: *Arcképek és tanulmányok*. Válogatta Gál István. Bp. 1977. 36—37. (Babits kiemelése)

már idézett *A jószág dalában*), a szerelem mint az énből való kilépés, társra találás költői képeként:

Ó, szabadság Rése, első Ablak, melyen az önzés elhagyja magát
mint egy rabságot! Első Szál, mely a vak falon vájva fogózik át
lélek és lélek közt...

Tágabbérvényű mondandó 1918-tól kezdve sűrítődik a motívumba. Kezdetben a magányosság békéjét, a csönd és tétlenség dicséretét szólaltatja meg. „Korán ébredtem. Ablakom még /ki nem nyitotta a szemét,/ s a Csönd nem hagyta abba a zenét” — kezdi *Korán ébredtem* c. versét. Mihelyt fény ömlik be egy kis résen, a nyugalomba zavart hoz: „Alálebegnek a fogasról / ruháim mint kísértetek, / kísértetei nappali-magamnak / a rabnak, rútnak, gondolattalannak, / amaz ügyetlen öklözőnek...” A nappalra, a *tette* utaló képek mind riasztóak, a szelid szemlélődés és álmodozás helyét eszményíti: „Ölelj, ölelj, ó ne erressz még, / ágyam...”

A motívumnak ez a szólama még erősebben és tisztábban csendül fel *Szálló nap után* c. versében (1919). A világ elől elrejtő „függönyös angyal” védőszárnyaira vágyik, a „régí pamlagú hús szobákra”,

hol védve susog
a függöny; így susog: „Én az ablak
hú óre vagyok
és kitekinteni sohase hagylak,
pillét se hagyok
ideszállni a külső zajból hozzád,
mert vám vagyok én,
s e csöpp szoba messze csendes ország
a vágy fenekén:
majd okosan itten megbú lelked
(szökött katona)
és e szoba lesz majd szőnyeg-kerted,
párnák vadona.
Künn zúghat azóta az örült bóra,
hányódhat a tó:
itt nézd, a hús falon ór az óra,
áll a mutató,
a percek ostoba guillotinja,
s a perc fenekén,
hova nem hat a század szörnyű kínja,
elrejtelek én...”

1920 tavaszán *Reggel* c. versében újból megismétli a *Korán ébredtem* gondolatait: „Ottkünn a tavasznak napja ég. / Jaj, nem tudok én fölkelni még! / Lelkemben zsibbad a gyöngye vágy / bús testemet marasztja az ágy. / ...A tavasz fénye ma oly sivár. / Miért keljek föl újra? Mi vár? / Kocsizörgés jó az ablakon. / Lovak zaja rúgja homlokom —”. Egy nagyon lényeges új momentummal azonban bővül a versvilág, a „Köröttem fájó haza, beteg nép” felismerésével, s ennek a tudatnak egyre jobban mardosó fájdalma nem engedi meg az elrejtőzést a század szörnyű kínja elől. 1920 végén a *Csillagokig!* c. költeményben jelentkezik a hangváltás, a függöny sem akadály itt, rés nyílik rajta, s a motívumnak a külső végtelenbe tekintő, közösségi érzületű szólama lesz az uralkodó:

Ó, szomorú téli sötét, te szennyes fekete bársony!
Örülök annak a kis résznek a függönyömon,
mert rajta a végtelen Terek mélyébe látni,
csillagokig!

—————
Gyűlöljön aki rossz! S szeressen a jó! Mert nem nézek én mást ezután
csak testvértüzek lobogását, nem hallok én mást ezután
csak testvéreletek ritmusát tér meg idő
fenéktelen mélyeiből!

Kardos Pál írja monográfiájában erről a versről: „*A Csillagokig!* egyik első példája annak a Babits költészetében később egyre jobban eluralkodó sajátságának, hogy a költő valamely köznap jelenségből kiindulva emelkedik eszmei mondani-valóig. Itt a kiindulópont kettős: a költő éjszaka kilát a sötét szobából a függöny részén a »csillagokig«, és a szomszéd szobából hallja alvó családtagjainak a lélegzését. Mindkét mozzanatnak mindjárt filozófiai jelentést ad: a függöny részén »a végtelen Terek mélyébe látni«, a »kedves életek lélekezése« pedig az »Élet örök ritmusa.« Az egyik gondolat megszólalt már a *Játékfilozófia* első mondatában is.: »A legkisebb ablakon át, mely a szabadba nyíl, végtelenig látni.« A másikat bergsoni szellemben fejti tovább Babits: »...ó, ti / meleg Erők titkos munkája, kik jöttök az Idő / fenéktelen mélyeiből!« Mindkét továbbvitel szimbolikus jelentésű.”¹⁸

A köznap jelenségből kiinduló s innét eszmei általánosításig emelkedő vers-építkezés, költői módszer szorosan összefügg az *ablak* motívum elterjedésével is, hiszen ebben legtöbbször együtt szerepel a dologi és az eszmei elem, az empirikus látvány indítja el a mélyebb mondandóhoz jutó gondolatsort. A motívum különösen a húszas években fordul elő gyakran Babitsnál. Adódik ez magánéleti helyzetének megváltozásából, házasságából is, mert ezze! a szoba mint családi fészek új jelentésűvé lett Babits életében, de összefügg csalódottságával, üldöztetésével is, hiszen a családi otthonosság és a társadalmi otthontalanság érzetének kontrasztja ezekben az években különösen éles. 1923 végén *Józsánság* c. verséből éppen ez csendül ki:

Jer vissza, lelkem, nem való tehozzád
a bizonytalan ösvény messze hosszát
bódulva bolygani!

Elég volt járni, elég volt keresni,
kétoldalt lándsás kapukon belesni,
záporral csorgani.

Száraz tetőnk alá ma behúzódva
az ablakon berémlő vert bozótba
új bajra ki ne szökj...

Lélek les ott künn lelket, mint a kobra,
s a gyűlölségek száz Medúza-szobra
mered a lomb között.

¹⁸ KARDOS Pál: Babits Mihály. Bp. 1972. 282—283. l. — Az 1911-es *Játékfilozófia* első mondata után egyébként így folytatódik a szöveg: „A világ összefügg és akármiről van szó, mindenről szó van. Egyszer előadást kellett tartanom *Az esztétika helyéről a filozófiában*. Magas toronyba kellett hágnom, kinéztem a toronyablakon: elémtárult egy táj, jól ismertem; gyermekkorom óta ebben élt és játszott szellemem. Öröm volt ily magasból végigtekinteni. Más ablakot is választhattam volna: minden ablakból ezt a tájat látom. De ebből az ablakból kitűnően látni: hadd vezetem az olvasót ehhez az ablakhoz.” Babits Mihály: *Játékfilozófia*. = Gondolat és írás. Bp. 1922. 81.

Így ijeszti s biztatja magát, hogy vágya és láza ne ragadja el messze, csak az alvó kedvesig.

A kötetben mindjárt utána következő költemény, *A harmadik emeleten* rögtön az ablakon látható természeti, pontosabban időjárási látvánnyal indít, a mindent belepó köddel, amikor csak a belső fény és otthonosság világít:

Óh micsoda reggel! Szemem semmit se lát
a négyyszögű ablak szürke tábláin át.
Ólomlemezekkel
vannak beszögezve; s azt hiszem, talán itt
csak vidám kedélyed világa világít —
óh micsoda reggel!

A versmenet aztán látszólag a minden külső hatástól elforduló családi idill életvitelének dícséretét zengi, mert „Jó így lakni, édes, magoson, magoson / mikor ragyog a kék, tavaszon, tavaszon”, s akkor is csak a szépséget, a kékben suhanó fecskéket hajlandók meglátni a külvilágból; de még jobb a szürke, ködös tél, „mikor nincs más világ, csupán az emberé, / akkor még jobb, édes, ki se látni belé / s lenn tudni azt mélyen.” Az utolsó versszak azonban már egyáltalán nem idilli bezárkózásról és édeni összebúvárról ad hírt, hanem arról a nagy próbáról, hogy ebben a rontó időben tisztának őrizték meg magukat:

Ez a mi nagy próbánk: kínjait érezni
s köztük ős, szent, vidám magvakat őrizni
— simítsd hozzám orcád! —
Látod, hősen, tisztán, s boldogan maradtunk,
előttünk köd, mögöttünk köd, és alattunk
egy elsüllyedt ország

A Borús nap; de kezd már kiderülni a címével is jelzi, hogy az előzőhöz képest megváltozott vershelyzetről és érzésállapotról van szó. A közvetlen tárgy itt is az időjárás és a természet, de már nem a tartós tél, hanem az időlegesen elborult nyár; a meghitt benső, a szoba és a külső élet összevetése is hiányzik, a tekintet végig a kinti világot fürkészi, a gondolatot is csak az érdekli, egyedül az tudja lekötni, hogy ott *kint* majd jobb lesz, más lesz minden, mint most van:

Veranda. Zord nyár. Borzas fák a réveteg
függönyön át... Mit csóváljátok fejeteket
mogorva fák?

Holnapra újra szép idő lesz. Akkor én
közétek állok... Várjatok, izgága vén
tépett királyok!

Palotátok lámpása meggyúlad megint.
Fényben álltok, és fejeteken meg sem ing
koronátok.

Vigyázz, virág: el ne szórd könnyű keszkenőd
a szélbe kint; — hogy holnap kedvesem előtt
szép légy megint!

Kedvesem hallod? künn egy kis madárka szól.
Ő okosabb! ő nem rosszkedvű, tudja jól,
hogyan jó a nap.

A „Vigyázz, virág!” óvó intésének, a megőrzés próbájának reménnyel párosult hite ez (ami legtisztábban és legművészebben *A gazda bekeríti házát* c. versében kap hangot, sokban emlékeztetve Ady *Mag hó alatt* c. költeményére), de úgy, hogy nemcsak a vállalás őszinte vágya van benne a sorokban, hanem egyúttal a kívülállás-szemlélődés pozíciója is, a félelem a „kinti szélről” s az „akkor én közétek állok” viharomlata biztonságakarása. A döntő mégis a kivágyódás, az eleven élet utáni sóvárgás, ami itt megint a köznapiságtól elinduló „szimbolikus jelentésű továbbvitel” költői módszerével emeli fel a közönséges természeti látványt, megfigyelést az általánosabb társadalmi síkra. Ezekről az évektől kezdve¹⁹ nincsen olyan verse Babitsnak, amely valamilyen formában ne volna halkabb-erősebb vallomás a humánizmusról, az emberség vágyáról. A kötetben a *Borús napot* követő, szintén 1923-beli *Ablaknégyyszög* nagyon áttételesen ugyan, de újból a kivágyódásról szól, a kifelé vezető utakat, a társakra találás lehetőségeit keresi annak ellenére, hogy a vers a benső meghittség harmóniáját is tartalmazza:

Az ablaknégyyszögön zöld falomb hajlik át;
alatta léckapu és keskeny kerti út,
amely egy idegen telek szívébe fut
a felső sarkig, és elveszti ott magát
szemünkből: ennyi csak szobánkból a világ.

A hűvös leírás után azonban most is csak a külső világ izgatja, a közömbösnek tetsző tájékozódási óhaj, úgy oldódik fel, hogy „halk vágyuk” csendesen kifelé, az idegen telek felé vonz, a mások élete felé.

A *Pesti éj* (1924) c. vers újabb, de már sokkal zaklatottabb és szenvedélyesebb vallomás az „Élet ritmusa”, a mindent befogadás és a minden szenvedővel való azonosulás mellett:

Én így szeretem ezt spaléta nélkül,
mikor keresztet vet reám az ablak
keresztlécével, és a hold bekékül
szobámba, jaj!...

Az éjszaka az önvizsgálat ideje, a zavartalan mérlegkészítése, amikor a lélek legmélyebb panaszja sír fel — „Végzetesen sötétség! állati / egyedültség!” —, és legnagyobb vágya tör elő szinte kétségbeesett kiáltásként:

Minden bűnöm
oldódjon az Életbe! Hulljon, hulljon
kereszt ágyamra, lúg szívemre! Szűnjön
külön életem kicsi kínja! Múljon
a Minden-Élő kínjaiba!

A dúlságot, a kavargó érzésvilágot nemcsak a felkiáltójelek, hanem az áthajlások sorozata is jelzi, amit Babits más verseiben is művészi használat fel a megbolygatottság kifejezésére.²⁰ Ezt teszi *A sziget nem elég magas* (1924) c. versében is.

¹⁹ A most vizsgált versek — *Józanság*, *Ablaknégyyszög*, *Borús nap*... — mind 1923-ban jelentek meg, *A harmadik emeleten* pedig 1921–24 közé helyezi az említett Babits-kiadás.

²⁰ Lásd pl. *Húsvét előtt* c. költeményét, amelyben az áthajlások száma meghaladja a huszát.

„Légy sziget!” — olvashattuk korábban magatartása irányítójának szánt jelszavát, s most ennek az útnak követhetlenségét vallja be (már a cím is erről árulkodik), az áblak-metafora képével indítva a verset:

Arcom olyan borus (így mondd), mint szomorú áblak
érdes üvegből, mely nem a napsugarat veri vissza,
sőt a sötét szoba vak búját pingálja a fénybe
ünneprontóként.

A következő sorokban visszatér a régi módszer, szembesítődik a benti otthonosság, boldogság és a kinti rémes világ, amelynek éppen a szörnyűsége, embertelensége nem engedi őt elbújni előle:

Házam a napban
énekel, és szerelem vet fátyolt kandi szemeknek
pitvara oszlopain. De az én arcom borus. Óh, tán
érezem: csak sziget ez! Tán távoli tengerek ádáz
sója zavarja ízét a virágillatnak. Elöttem
sanda jövő, körülöttem népek nyomora, tikkadt
gyűlöletek hálója, önös kormányok öröklő
versenye, vér vér, vér...

Ártér a világ, ártér Magyarország
véres iszappal.

Az erkölcsi komolyság, a felelősség, a valóságvállalás és a küzdelemre való elszánt-
ság szava tölti be a verset a továbbiakban is, az áthajlások mellett a végén már
a felkiáltójeleket is halmozva:

Az Ember
ünnepe távol még. Ki pihenhet célja előtt? S hány
megfeszülés kell még a jövő Atlantiszig! Én sem
nyughatom (óh, babonás szív!) öröm közt bár! A jelen kincs
mint a jó levegő, nem elég soha! Többet, örökre
többet, amíg élünk! A sziget nem elég magas...

A *Halavány téli rajz* (1925—26) már sokkal halkabb szavakkal szól, mintha
a költő félne megzavarni a téli idill csöndességét és hópelyhes puhaságát, de a látvány
jellemző módon itt is a „rokon szív” és az embereket összekötő jóság reményéhez
és dicséretéhez vezet el:

Milyen fehér csöndesség ez!
Messze házunk télben ül.
Gyere az ablakhoz, édes!
Csókolj meg és nézz körül!
Süt a nap, elállt a hó már,
mégis pelyhek hullanak:
puhán, halkán, pehelymód száll
pillanat és pillanat.

Milyen furcsa füstünk árnya
a túlsó tető haván:
mintha távol emlék szállna
rokon szíybe tétován.
Ki gondolhat ránk e csöndben,
míg körülvattáz a hó?
Titkos lánc nyúl át a földön
összekötve aki jó.

Ketten, messze, az ég alatt (1927) c. versében amiatti fájdalmát panaszolja el, hogy úgy érzi, annak ellenére, hogy ablaka mindig nyitva, a közelit jobban isszák szemei, mint ahogy a távoli nagy és szép üzenetekre figyel, ezért üres az élete:

Meddig kacag még kitárt ablakunk,
mint messze tenger
az örvény-fogta szerencsétlen ember
vergődésén? E csöpp forgóban rab vagyunk.

Óh kedvesem! fölöttünk csillagok
kerengnek, kikre nem figyelünk.
És hangok hívnak: gyerünk!
Millió testvér várja a rabot.

A motívum időben legutolsó előfordulása egy 1932-ben elmondott beszédében található (*A Nyugat régen és most*): „A kultúra is — a híres európai kultúra — más, mint volt. Mi öregebbek kiváltképpen érezzük ezt. Mi még a végéhez érkeztünk egy hatalmas tündöklésnek; annak a végsőt izzó nagy századnak, ami a XIX. volt: szemünk még káprázik, nem szokja meg a sűrűdő homályt. Különös homály, mert nincs-e elég új fény? ezer hangos fény? de mind csak egy-egy körig hat el, s minden fény mellett is sötét van, mint a kivilágított temetőben. Tornyunk nem véd többé — a büszke szép elefántcsonttorony — s nem tudtuk azt megvédeni mi sem. Ablakait bezúzta a vihar: minden szél hajunkba kap, s csupaszra cibálja mellünket.”²¹ Ugyanilyen értelemben szerepelt már a motívum egyik versében is, az 1925-ös *Kanizsai Dorottyában*:

Kopaszon maradtunk fosztott termeinkben.
Tört ablakunkon át befütyül a sok szél
úgy, hogy meg sem értjük egymást.

Az *ablak*-motívum eltűnése a harmincas évek elején nem azzal magyarázható, hogy megszűnt elevennek lenni Babits gondolatvilágában az a témakör, amelynek megjelenítője volt. Sokkal inkább arról van szó, hogy helyét és szerepét ekkor átveszik más, vele érintkező rokonmotívumok, amelyek részben már vele egyidejűleg is megvoltak lírájában, részben éppen a harmincas években bontakoztak ki. Közülük a legfontosabbak: a fal-motívum, a hegy-motívum, a kert-motívum és a barlang-motívum. Kimerítő tárgyalásukra itt nincs mód, csupán annak érzékeltetésére említünk mindegyikre egy-egy példát, hogy látható legyen: ezek is pontosan ugyanazt a tartalmat testesítik meg, mint előzőleg az *ablak*-motívum.

Mindegyik már belső természeténél fogva alkalmas az ambivalencia kifejezésére. „A fal véd; de zár is” — írja Babits *Örökkék ég a felhők mögött* c. vallomásában.

²¹ BABITS Mihály: Arcképek és tanulmányok. 113—114. l.

A bezárkózás és kitörés dilemmáját, a „Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm” birkózását jeleníti meg a motívum pl. *Téli barlang* (1929) c. versében is:

Szállni, de hova? az egész föld nagyon kicsi már,
s ha a csillagokba röpnénk, az is mindegy már:
magunkkal hordjuk mindenütt a falat, mely bezár.

A hegy, a hegytető szintén magában rejt a kettősség lehetőségét, éppúgy alkalmas a menekülő fölemelkedés megszólaltatására, mint a nagy távlatok befogadására. A *Verses napló* (1932) egyik részlete ugyanazt mondja ki, mint a *Pesti éj*, vagy *A sziget nem elég magas*:

Valahol lehült a levegő hirtelen
s mert egyetlen életbe kötve e földön száz távoli táj,
ami egyik oldalon történt, az a másik tájon is fáj.

Elbúvok a forró nyárban, egy kis hegyen búvok el én,
de búhatnék vad preríken, vagy rejtkező völgyek ölén:
a világtól nincs föld elzárva. Rám kopog, megcibál,
utánam nyújtja hideg kezét egy szomszéd éghatár.

Ez a költemény egyúttal arra is figyelmeztet, hogy az *ablak*-motívum eltűnése és mások előtérbe nyomulása azzal az egyszerű életrajzi ténnyel is összefügg, hogy ekkor már legkedvesebb tartózkodási helye Esztergom, az Előhegy. Nemcsak a hegy-motívum, hanem a kert-motívum népszerűségét is ez magyarázza. *Dzsungel-idill* (1931) c. versében ez jeleníti meg a kívül és a bent világának konfliktusát:

De ma lásd, oly rémes erdő zaját hallgatom,
s ennen életem mögöttem oly vak vadon!
Éjjel is magába húz egy ingó sűrűség,
hol az ijedt álom jár és zsombékokra lép.

Jer hát, jó itt csöpp kertünkben, mely ma újra friss!
Örülj, hogy kinyílt a „másik” georgina is.

A barlang látszólag egyoldalúan az elbúvás és bezárkózás mondandójának kifejezésére alkalmas inkább, ám Babitsnál mégis szolgálni tudja a vívódás megszólaltatását, mert elrejtőzése csak időleges, erőgyűjtő jellegű, mint pl. *Levél* (1929) c. költeményében:

Ne várj tőlem semmit, távol jóbarát!
Ne lesd a poétát, tirannus világ!
Barlangba húzódott, sárkányokkal vív,
szökevénynek látszik, aki volt oly hív.

Szökevénynek látszik, lelke csupa dac,
amit tőle várnak, sohse teszi azt.
Jaj, szegény lélek, hát világ rabja légy?
Vagy saját szobroznak hitvány majma légy?

Így viszik tovább ezek a motívumok azt a tartalmat, amit előbb, a húszas években elsősorban az *ablak*-motívum hordozott. Ez a tartalom pedig Babits lírájában kulcs-jelentőségű, mert nagyon szépen közvetíti a költő mélyseges érzékenységét, felelősségtudatát, erkölcsi nagyságát és bátorságát; azt a magatartást, amelyet legjobban

Illyés Gyula szavaival jellemezhetünk: „Elzárkózni az élettől? Minden érzékszervével arra tapadt s a lét oly finom rezdüléseit igyekezett fölfogni, aminőt a legfinomabb — legmodernebb — műszerek se!... Bizonyos, a fiatal Babits nem szociális költő s nemzeti költőnek sem olyan vágású, mint Ady. Az elefántcsonttorony pompát és kényelmet, keleti szőnyeget és illatokat képzelget a lakója köré. Még egy hamis kép! A fiatal Babits rosszul fülő hónapos szobákban, dideregve és soványan védi körét. Tornya inkább a csillagvizsgálóé, a váróré, a világítótorony lakójáé.

Innen is leszólják az események, az »ember ügyei«²²

²² ILLYÉS Gyula: Babitsról a fiataloknak. = Iránytűvel I. kötet. Bp. 1975. 192.

SUR UN LEITMOTIV DE LA POÉSIE DE BABITS

Le sujet central de la poésie de Babits est la question de la liaison entre le poète et la multitude, entre l'individu et la collectivité, et en rapport étroit par là c'est le problème de l'interprétation de la mission poétique. Au fond de l'attitude de Babits résident les dilemmes, qui l'excitent au choix entre la solitude et le dénouement raisonnable, entre l'isolement et le service de l'affaire publique.

Tout cela est non seulement caractéristique de Babits. C'est une idée maîtresse de l'époque entre les rapports du capitalisme, connue par tous les grands poètes de la période. (Par exemple Endre Ady, Gyula Juhász, Dezső Kosztolányi et Árpád Tóth.)

Babits s'est pénétré — en toute tranquillité de conscience — du problème du rapport de l'individu et de la collectivité. Il ne s'est pas contenté des solutions superficielles, c'est une grande valeur de sa poésie. Le motif « fenêtre » est la présentation poétique de sa lutte. En effet la fenêtre est l'élément du milieu matériel et quotidien, elle est apte à la réunion et à la confrontation du *dedans* et du *dehors*. Elle est une chose empirique, qui par sa situation médiatrice — sert l'explication du principe de l'évasion en dehors du monde et en même temps la reconnaissance, que le poète ne peut pas échapper aux soucis des hommes, parce qu' à travers la fenêtre leur plaintes s'entendent et leur sorts tristes se voient.

Babits trouvait — avec un sens parfait — le motif apte à la présentation de sa psychologie tumultueuse. Ce motif était fréquent dans les années 1920, par exemple dans les poèmes suivants: *Après le soleil volé, Matin, Jusqu'aux étoiles! Bon sens, Au troisième étage, Nuit de Pest, L'île n'est pas assez haute, Dessin hivernal.*

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. Halász Előd: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. Pósa Péter: Babits Mihály: „Kárvavár”. 1956.
3. Halász Előd: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. Juhász Gyula elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. Vág Sándor: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. Berczik Árpád: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. Keszérű Bálint: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. Kovács Sándor: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. Kordé Imre: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. Kálmán László: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. Nacsády József: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. Kiss Lajos: Simon István költészete. 1958.
13. Ilia Mihály: A Holnap születése. 1959.
14. Péter László: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. Nacsády József: Két kirándulás. 1959.
16. Kovács Sándor Iván: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonitacio. 1960.
17. Kiss Lajos: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. Kiss Lajos: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. Nacsády József: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. Kiss Lajos: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. Kovács Sándor Iván: Rimay János és Ersek András. 1961.
22. Biró Ferenc: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. Kordé Imre: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etlékában. 1961.
24. Nagy Géza: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. Péter László: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. Ilia Mihály: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. Krajkó András: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. Biró Ferenc: A Mindenes Gyűjtemény (1789–1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. Nacsády József: Jókai „Delejorszag”-áról. 1962.
30. Juhász Antal: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. Ilia Mihály: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908–1911 között. 1962.
32. Krajkó András: „Piros pecséttel nyílik a titok.” 1962.
33. Szabolcsi Gábor: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. Keszérű Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. Vörös László: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. Kovács Sándor Iván: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. Krajkó András: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. Csetri Lajos: A stílus fogalmai és a korstílusok problematikája. 1965.
39. Ilia Mihály: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. Scheiber Sándor—Zöldes Jenő: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. Tamás Attila: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. Keszérű Bálint: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. Kovács Sándor Iván: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. Ilia Mihály: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. Vörös László: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. Csukás István: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. Nacsády József: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. Keszérű Bálint: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. Horváth Károly: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. Ilia Mihály: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. Tamás Attila: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. Keszérű Bálint: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. Csetri Lajos: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. Csukás István: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. Krajkó András: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. Tamás Attila: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. Jankovics József: Zilahy János legációsi levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. Dankanits Ádám: Adatok Toroczkai Mátéról. 1969.
62. Bán Imre: Ismeretlen adatok Orokocsi Fóris Ferenc életéhez. 1969.
63. Kulcsár Péter: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. Olasz Sándor: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. Szabó T. Attila: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. Ötvös Péter: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. Nussbächer Gernot: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. Balázs Mihály: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. Somogyi Dániel: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. Keszérű Bálint: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. Jakó Zsigmond: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. Tonk Sándor: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. Kovács Sándor Iván: Utleíró utazók — utazási irodalom a XVI–XVII. században. 1971.

74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.
76. *Holl Béla*: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez). 1971.
77. *Czege Imre*: Amosius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen franekeri disputációk 1624—1625-ből). 1971.
78. *Németh S. Katalin*: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez). 1971.
79. *Szauder József*: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. *Esze Tamás*: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. *Tárnóc Márton*: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae). 1971.
82. *Gál István*: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. *Jankovics József*: A levélíró Bethlen Miklós arcképehez. (Két kiadatlan levél közlésével). 1971.
84. *Csukás István*: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül). 1972.
85. *Nacsády József*: Az irodalmi népiesség és az 1848-49-es forradalom. 1972.
86. *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. *Krajkó András*: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. *Ilia Mihály*: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompai László költészetéről). 1972.
89. *Pósa Péter*: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára). 1972.
90. *Nagy Barna*: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. *Kovács S. I.*—*Kulcsár P.*: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. *Jankovics József*: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei). 1972.
93. *Vörös László*: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. *Csetri Lajos*: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez). 1973.
95. *Horváth Iván*: Balassi poétikája. (Kérdések). 1973.
96. *Olasz Sándor*: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. *Balázs Mihály*: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négyszázadik évfordulójára). 1973.
98. *Németh S. Katalin*: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. *Benda Kálmán*: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. *Somi Éva*: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. *Merényi Varga László*: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. *Zentai Mária*: Rimay-hatás Thordai János zoltáraiban. 1973.
103. *Varga Imre*: Egy bujdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. *Jankovics József*: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. *Agárdi Péter*: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyvi János: Magyar hadi román, 1779). 1973.
106. *Ladányi Sándor*: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789—1791). 1973.
107. *Csukás István*: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. *Vörös László*: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. *Sipka Sándor*: Beöthy Zsolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. *Baranyai Zsolt*: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése). 1976.
111. *Szigeti Lajos*: A „felnöttség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete). 1976.
112. *Scheiber S.*—*Zsoldos J.*—*Katona Z. F.*: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. *Csukás István*: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. *Nacsády József*: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. *Krajkó András*: Harcok Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. *Ilia Mihály*: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. *Szigeti Lajos*: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az északában). 1977.
118. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. *Vörös László*: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről). 1977.
120. *Baranyai Zsolt*: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. *Nacsády József*: A „hallgató” Arany és az „Öszikék”. 1978.
122. *Csukás István*: Vajda János és a nemzetiségi kérdés. 1978.
123. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat) 1978.
124. *Krajkó András*: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Viték Makkai Sándor Ady-könyvéről). 1978.
125. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula kiadatlan följegyzései Adyról. 1978.
126. *Baranyai Zsolt*: Krúdy Gyula: Boldogult úrfikoromban. 1978.
127. *Vörös László*: A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról. 1978.